

ГРОМАДЯНСЬКІ ЦІННОСТІ ЯК ОСНОВА СУЧАСНОГО СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

CIVIL VALUES AS THE BASIS OF MODERN SOCIAL EDUCATION OF PERSONALITY

У статті розкрито наукові засади проблеми формування громадянських цінностей як основу соціального виховання особистості. Зазначено, що провідними цінностями громадянського виховання у процесі побудови громадянського суспільства виступають законслухняність, міжкультурна компетентність, толерантність, гуманізм, право вибору, свобода. Проаналізовано зміст та трактування понять «громадянськість», «громадянська свідомість», «громадянські цінності» у педагогічному контексті. Громадянськість розглядається як моральна якість особистості, що визначає свідоме й активне виконання громадянського обов'язку перед державою, суспільством, народом, розумне використання своїх громадянських прав, повагу і виконання законів. Окреслено громадянську самосвідомість як переживання індивідом громадянських почуттів, усвідомлення себе як громадянина, сформованість системних знань про себе, громадянські, соціальні норми, правила, які визначають вчинки і поведінку особистості. Зазначено, що змістовними характеристиками громадянських цінностей особистості виступають знання про громадянські цінності, права й обов'язки громадянина, ціннісне ставлення до країни в якій проживаєш, повага до її історії, культури, інших народів, здатність до реалізації громадянської позиції в діяльності, поведінці, громадянська активність. З'ясовано, що серед ефективних засобів формування громадянських цінностей визначаємо проведення ІТ-круглих столів, які об'єднують одночасно думки, погляди різних поколінь в питаннях розвитку громадянської свідомості молоді. Розглянуто волонтерську діяльність як дієвий чинник формування громадянських цінностей молоді долучання до волонтерської діяльності у формі піклування про воїнів та їх родин, інвалідів, внутрішньо переміщених осіб, дітей-сиріт та ін.

Ключові слова: громадянські цінності, громадянськість, громадянська свідомість, особистість, студентська молодь, форми виховання.

The article reveals the scientific foundations of the formation problem of civic values as the social education basis of the individual. It is noted that the leading values of civic education in the process of building a civil society are law-abiding, intercultural competence, tolerance, humanism, the right to choose, and freedom. The content and interpretation of the concepts «citizenship», «civic consciousness», «civic values» in the pedagogical context are analyzed. Citizenship is considered as a moral quality of an individual, which determines the conscious and active fulfillment of civic duty to the state, society, people, reasonable use of one's civil rights, respect and enforcement of laws. Civic self-awareness is outlined as an individual's experience of civic feelings, self-awareness as a citizen, the formation of systemic knowledge about oneself, civic and social norms, rules that determine the actions and behavior of an individual. It is noted that meaningful characteristics of the civic values of an individual are knowledge of civic values, the rights and duties of a citizen, a valuable attitude to the country in which one lives, respect for its history, culture, other peoples, the ability to realize a civic position in activities, behavior, civic activity. It has been found that among the effective means of forming civic values, we identify the holding of IT round tables, which simultaneously unite the opinions and views of different generations on the issues of developing the civic consciousness of young people. Voluntary activity was considered as an effective factor in the formation of young people's civic values, joining volunteer activities in the form of caring for soldiers and their families, the disabled, internally displaced persons, orphans, etc.

Key words: civic values, citizenship, civic consciousness, personality, student youth, forms of education.

УДК 37.034
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/68.1.41>

Тернопільська В.І.,

докт. пед. наук, професор,
професор кафедри соціальної освіти та соціальної роботи
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Постановка проблеми у загальному вигляді. Глобальні соціокультурні, політичні, економічні зміни у світі, зростання кількості поліетнічних і мультикультурних за своїм складом країн, виникнення міжетнічних, міжкультурних протиріччя порушує перед країнами світу, в тому числі і перед Україною, завдання консолідації своїх громадян. При цьому можемо говорити про необхідність формування громадянських цінностей як мети соціального виховання молодого покоління, оскільки означений процес передбачає як громадянське самовизначення, так і прийняття загальнолюдських цінностей і норм. Саме тому сформованість у дітей та молоді активної громадянської позиції, громадянських цінностей є важливою умовою поступального розвитку

Української держави. У Концепції розвитку громадянської освіти в Україні (2018) зазначено «... на формуванні у громадян відповідального ставлення до захисту суверенітету та територіальної цілісності України, збереженні безпеки та усвідомленні спільних інтересів людини та держави, формуванні навичок активної участі у демократичному житті» [3]. Зазначене вище висуває нові завдання перед закладами освіти та передбачає оновлення виховного процесу.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Зміст і умови формування громадянських цінностей особистості досліджувалися Ю. Азаровим, О. Беляєвим, І. Корольовим, Л. Корінною, А. Марковою, М. Михайліченком, О. Пометун, В. Сухомлинським та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Наявність значного інтересу до проблеми формування громадянських цінностей особистості та відсутність фундаментальних досліджень вказаного напрямку зумовили необхідність організації дослідницької діяльності.

Метою статті є розгляд громадянських цінностей як основи сучасного соціального виховання особистості.

Виклад основного матеріалу. Провідними цінностями громадянського виховання у процесі побудови громадянського суспільства виступають законслухняність, міжкультурна компетентність, толерантність, гуманізм, право вибору, свобода. Зазначимо, що на розвиток громадянських цінностей впливає послаблення опікунської ролі держави, що спрямовує підростаюче покоління на пошук власних шляхів самореалізації. При цьому підвищується роль цінностей, що визначають цілісність особистості в суспільстві: праця, знання, уміння, професія, здібності. Цінності, які закріплені століттями – громадянськість, патріотизм, соціальна спрямованість, працелюбність – зберігаються у суспільній свідомості, й відповідно окреслені цінності мають бути покладені в основу побудови правової держави і громадянського суспільства в Україні.

Вивчення змісту громадянських цінностей буде неповним без звернення до таких понять як «громадянськість», «громадянська свідомість». Зокрема, громадянськість є особистісною якістю, що виявляється в усвідомленні людиною своєї належності до суспільства, в якому вона живе, а також в усвідомленні своїх прав, обов'язків відносно суспільства, в готовності діяти приписам його моралі та законів. Безперечно громадянськість розглядається як моральна якість особистості, що визначає свідоме й активне виконання громадянського обов'язку перед державою, суспільством, народом, розумне використання своїх громадянських прав, повагу і виконання законів. Громадянськість виявляється у певному рівні розвитку самосвідомості особистості, ціннісних орієнтаціях, мотивах поведінки і діяльності, що визначають стан її готовності до активної участі у суспільно-корисній значущій діяльності на благо країни.

Своєю чергою громадянська самосвідомість передбачає переживання індивідом громадянських почуттів, усвідомлення себе як громадянина, сформованість системних знань про себе, громадянські, соціальні норми, правила, які визначають вчинки і поведінку особистості [4].

Бачиться особливо суттєвим, що громадянська самосвідомість складає основу соціально ціннісних якостей особистості – громадянськості, відповідальності, справедливості, моральності. Громадянська самосвідомість виявляється в діяльності особистості, законслухняності, відданості

Батьківщині, її орієнтації на загальноприйняті норми і моральні цінності.

Змістовними характеристиками громадянських цінностей особистості виступають знання про громадянські цінності, права й обов'язки громадянина, ціннісне ставлення до країни в якій проживаєш, повага до її історії, культури, інших народів, здатність до реалізації громадянської позиції в діяльності, поведінці, громадянська активність.

У формуванні громадянських цінностей важливим є розвиток мотивів, які спрямовують особистість до активної громадянської діяльності, надаючи їй особистісного смислу і стимулюючи засвоєння нею цінностей, ціннісних орієнтацій та ставлення до них (усвідомлення особистісної і загальнолюдської значущості громадянських знань, що виявляється у їх визнанні як особистісно значущих). При цьому про розвиток цінностей в особистості засвідчують наявність у неї умінь здійснювати суспільно-корисну, благодійну діяльність, здатність створювати власні соціальні проекти, робити усвідомлений вибір, приймати рішення, спрямовані на покращення життєдіяльності як у найближчому соціальному середовищі, так і на державному рівні. Про розвиток означеного феномену також засвідчують уміння критично оцінювати власну поведінку і діяльність, здатність аналізувати та прогнозувати результативність власних дій.

Уявлення про громадянські цінності включає образ держави, яка займає певну територію, провідний тип соціальних взаємин, систему цінностей, а також народ (чи народи), які живуть на цій території, зі своєю культурою, мовою та традиціями. Громадянські цінності відображають свідоме ставлення молоді до соціальної дійсності, визначають мотивацію її поведінки та діяльності.

Громадянське виховання, за В. Тернопільською, окреслюється як діяльність, спрямована на формування соціально зрілої відповідальної поведінки юнаків та дівчат на основі знань, норм і принципів чинного законодавства України, поваги до прав і свобод інших людей, шанобливого ставлення до державних символів [1].

Бачиться особливо суттєвим, що громадянськість є унікальною характеристикою індивідуальності особистості (усвідомлення належності до певної країни, яка має для індивіда значущий смисл), соціальної поведінки (активна участь у соціально-політичному житті громадянського суспільства). Надзвичайно важливо, щоб виховні впливи на дітей і молодь були систематичними і послідовними, оскільки лише за умови постійного виконання ними певних дій і вчинків громадянського спрямування формуються звички громадянської поведінки, які згодом стають для юнаків і дівчат потребою, нормою. Згодом ця система звичних вчинків, що здійснюються відповідно до

вироблених переконань стає рисою характеру, в результаті чого у них формуються громадянські цінності.

Ефективною формою формування громадянських цінностей молоді є інтернет-проекування. Виховний потенціал інтернет-проекування полягає в тому, що створені юнаками і дівчатами віртуальні або реально суспільно значимі продукти (web-сайт та ін.) розробляються і здійснюються ними як засіб вираження їх громадянської позиції та засіб формування такої у користувачів сайту. Програма формування громадянських цінностей студентської молоді «Люблю Україну – пишаюсь Україною», реалізується в рамках діяльності викладача і студента та включає такі блоки:

1. «Проект як засіб розвитку громадянських цінностей» (лекція, повідомлення, ділова гра, тренінги) – формування ціннісних орієнтацій особистості.

2. «Інтернет-проект та його можливості у формуванні громадянських цінностей студентів і користувачів сайту» (мозковий штурм, ділова гра, тренінги).

3. «Технологія роботи над Інтернет-проектом громадянського спрямування» (інтерв'ю зустрічі, самостійна робота студентів з архівними матеріалами, ЗМІ).

4. «Соціально значуща діяльність як складова частина Інтернет-проекта» (дискусія в режимі он-лайн про підсумки акції й вирішення виявлених проблем).

5. «Конкурси які проводяться в процесі Інтернет-проекта».

6. «Підведення підсумків інтернет-проекта. Презентація та PR-кампанія Інтернет-проекта» (демонстрація отриманого продукту діяльності – сайту в мережі Інтернет).

Окрім того, активна участь юнаків і дівчат у різноманітних проєктах створює вільний простір для їхньої особистісної ініціативи, розвитку громадянських умінь і навичок. У роботі над проєктами виявляється груповий вплив на особистість: тут діють механізми емоційного зараження, ідентифікації, відповідальності за групу, себе, справу – юнаки і дівчата відчують себе суб'єктами соціальної дії [4].

Відомо, що розвиток громадянського суспільства, формування громадянських цінностей неможливі без утвердження громадянської свідомості студентської молоді. Такими механізмами у закладі вищої освіти виступають кураторські години, оскільки протягом року у студентських групах проходять бесіди, тренінги і заняття з формування навичок толерантності й культури спілкування «Толерантність – шлях до успіху», «Толерантний студент – толерантний університет», «Основний закон нашого життя», «Символи Батьківщини», «Світ без етнічної нерівності» та ін.

Значуща роль серед ігрових технологій, спрямованих на формування громадянських цінностей належить квестам. У процесі використання квест-технологій студенти проходять повний цикл мотивації: сконцентрованість уваги на проблемі та її вирішенні, знайомляться з аутентичним матеріалом, який дозволяє юнакам і дівчатам досліджувати, створювати й усвідомлено будувати нові концепції і взаємини в контексті проблеми реального світу, створюючи проєкти, які мають практичну громадянську значущість. При цьому, різноманітні види квестів дозволяють їх використовувати не тільки в рамках ігрових технологій: в процесі проєктної діяльності студенти зіштовхуються з елементами веб-квестів і медіа-квестів, спрямованих на пошук та аналіз інтернет і медіа-ресурсів.

Так, ігрові методи можуть застосовуватися для дослідження різних цілей громадянського виховання. Участь у грі дає можливість молоді розкрити себе в конкретній значущій ситуації, розвивати громадянські уміння і відпрацювати практичні навички, емоційно засвоювати досвід діяльності в конкретній ситуації, яка в реальному житті є експериментальною, зрозуміти малознайому проблему «зсередини», подивитися на світ очима людини з іншою системою пріоритетів і цінностей, осмислити її світосприймання, спостерігати за типовими реакціями людей, удосконалювати громадянські знання й уміння.

Серед ефективних засобів формування громадянських цінностей визначаємо проведення ІТ-круглих столів, які об'єднують одночасно думки, погляди різних поколінь в питаннях розвитку громадянської свідомості молоді. В режимі он-лайн кожний з присутніх може отримувати знання з проблем, які його цікавлять від висококваліфікованих спеціалістів, вільно обмінюватися своїми думками, висловлювати власну позицію. Прикладом такої форми виховання є ІТ-круглий стіл «Воїн-захисник: реалії сьогодення» (об'єднання аудиторій студентів, викладачів, науковців, військовослужбовців в обговоренні проблеми громадянського виховання молоді, формування механізмів мотивації до захисту Батьківщини [4; 5]).

Окрім того, у рамках розвитку громадянських цінностей, патріотизму у підростаючого покоління його доцільно долучати до волонтерської діяльності у формі піклування про воїнів та їх родин, інвалідів, внутрішньо переміщених осіб, дітей-сиріт та ін. Зокрема, в умовах війни волонтерство передбачає забезпечення ЗСУ воєнними приладами та необхідною амуніцією, допомогу внутрішньо переміщеним особам, евакуацію і перевезення біженців, пошук бомбосховищ, пошук людей, допомогу самотнім людям похилого віку, пошук тварин. У такій діяльності у молоді формується здатність до емпатії, співпереживання, розвиток

відповідальності, почуття обов'язку, справедливості, толерантності, моральності, відбувається становлення громадянської позиції, ідентифікація з іншими людьми, державою.

Висновки. Отже, громадянські цінності визначаємо як інтегральне утворення особистості, що характеризується виконанням нею громадянського обов'язку, активній участі у суспільно-політичному житті держави, повазі та виконання нею законів України, виявленні відповідальності, толерантності, справедливості. Громадянські цінності інтеріоризується особистістю за умови ціннісного ставлення до цього утворення як результату її громадянської поведінки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Довідник з виховної роботи зі студентами / В. І. Тернопільська, Т.В. Коломієць, І. О. Піонтківська та ін. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2014. 264 с.
2. Матвієнко Л.І. Особистість волонтера у психологічному вимірі: ціннісно-мотиваційний аспект. *Ринок праці та зайнятості населення*. 2016. № 1. С. 50-59.
3. Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні: розпорядження Кабінету міністрів України від 03.10.2018 No 710-р (ред. від 08.10.2022). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-%D1%80#Text>
4. Тернопільська В. І. Зміст та особливості формування національної ідентифікації особистості. *Педагогіка формування у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. Вип.2. Т.1. С. 94-98.
5. Тернопільська В.І. Зміст та особливості формування національного самоствердження особистості. *Вісник Луганського національного університету імені Т. Шевченка. Серія: Педагогічні науки*. 2016. № 6 (303). ч.1. С. 293-300.
6. Ternopil'ska V., Guk O., Zavorodnia, Y., Ryzhykov V., Chernukha N. Variants of the educational paradigm in training of managers. *Revista ESPACIOS*. 2019. Vol. 40 (29). Pp. 9.